

Savka Vučković Milutinović
Univerzitet u Beogradu –
Ekonomski fakultet

Maja Ribić
Univerzitet u Beogradu –
Ekonomski fakultet

FORENZIČKI KAPACITETI REVIZIJE: POZICIONIRANJE ULOGE FORENZIČKIH RAČUNOVOĐA

AUDIT FORENSIC CAPACITIES: POSITIONING THE ROLE OF FORENSIC ACCOUNTANTS

Apstrakt

Brojne prevare u finansijskim izveštajima dovele su do povećanja zahteva Međunarodnih standarda revizije (MSR) u pogledu odgovornosti i rada eksternih revizora na razmatranju prevara u finansijskim izveštajima. Zajedno sa sve kompleksnijim poslovnim okruženjem i složenijim zahtevima Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja (MSFI) ovo je dovelo do sve većih izazova u radu revizora. Međutim, intenzitet i raširenost prevara doveli su i do razvoja profesije forenzičkog računovodstva, koja treba da doprinese otkrivanju prevara. Kako eksterni revizori mogu da angažuju stručnjake radi obezbeđenja kompetencija za obavljanje angažmana na kvalitetan način, postavlja se pitanje da li revizori poseduju dovoljna znanja i veštine da adekvatno identifikuju i ocene rizik prevare, kao i odgovore na njega, ili je opravdano da se u angažman revizije u određenim okolnostima uključe i forenzičke računovođe. U ovom radu su predstavljeni rezultati ankete sprovedene među eksternim revizorima u Srbiji sa ciljem sticanja uvida u načine unapređenja kapaciteta eksterne revizije u pogledu razmatranja prevara, a posebno u delu uključivanja forenzičkih računovođa, kao eksperata u ovoj oblasti u angažmane revizije. Rezultati ukazuju da revizori u Srbiji ne smatraju da poseduju dovoljne kompetencije za bavljenje rizikom prevare u finansijskim izveštajima u svim okolnostima i da postoji potreba za uključivanjem forenzičkih računovođa u angažman revizije. Međutim, kako su revizori kao osnovno ograničenje uključivanja forenzičkih računovođa naveli povećanje troškova angažmana pri odluci o njihovom angažovanju mora se voditi računa o odnosu troškova i koristi.

Ključne reči: eksterna revizija, prevare u finansijskim izveštajima, forenzičke računovođe, otkrivanje prevara, standardi revizije

JEL klasifikacija: M42, K13, K42

Abstract

Numerous cases of financial statement fraud have led to increased requirements under the International Standards on Auditing (ISA) concerning the responsibi-

lity and work of external auditors in considering fraud within financial statements. Alongside a progressively complex business environment and the more intricate demands of the International Financial Reporting Standards (IFRS), this has posed significant challenges for auditors. Nevertheless, the prevalence and scope of fraud have spurred the development of the forensic accounting profession, which aims to aid in fraud detection. Given that external auditors may engage experts to ensure competency and quality in their work, questions arise regarding whether auditors possess adequate knowledge and skills to effectively identify and assess fraud risk, and whether involving forensic accountants in certain audit engagements is justified. This paper presents the results of a survey conducted among external auditors in Serbia, aiming to gain insight into methods for enhancing the capacity of external audits in addressing fraud, with particular emphasis on the inclusion of forensic accountants as experts. The findings indicate that Serbian auditors do not generally consider themselves sufficiently competent to handle the risk of fraud in all situations and recognize the need to involve forensic accountants in audit engagements. However, auditors identified increased engagement costs as a primary limitation to including forensic accountants, necessitating careful consideration of the cost-benefit ratio when deciding on their involvement.

Keywords: *external auditing, financial statement fraud, forensic accountants, fraud detection, auditing standards*

JEL classification: *M42, K13, K42*

Uvod

Eksterna revizija finansijskih izveštaja danas predstavlja nezaobilazan element sistema finansijskog izveštavanja kompanija od javnog interesa, ojačavajući integritet njihovih publikovanih finansijskih izveštaja. Ipak integritet samih eksternih revizora povremeno je predmet preispitivanja od strane javnosti, a pre svega kada se ispostavi da su revizori dali čisto revizorsko mišljenje na obmanjujuće finansijske izveštaje. Očekivanja od eksternih revizora su uvek kroz istoriju nadilazila ono što su revizori smatrali da jeste njihov posao formirajući jaz u očekivanjima, koji se u analitičkom smislu može posmatrati kao posledica tri komponente: nerazumnih očekivanja, neodgovarajućih profesionalnih standarda i neadekvatnih performansi revizora, tj. performansi koje su ispod onih koje su zahtevane zakonom i profesionalnom regulativom (Porter, 1993, str. 50). Potreba podizanja kredibiliteta rada revizora uslovila je reagovanje zakonodavaca, ali i profesije, usložnjavajući zahteve prema eksternim revizorima i čineći sve rigoroznijim regulatorno okruženje. U isto vreme poslovno okruženje je sve kompleksnije, namećući eksternim revizorima brojne izazove i potrebu za

unapređenjem kompetencija. Jedan od prisutnih izazova jesu i prevare u finansijskim izveštajima, koje su često sofisticirane i dobro prikrivene, a po osnovu kojih nastaje značajna šteta po investitore, ali i druge korisnike finansijskih izveštaja.

U ovom radu biće najpre predstavljen okvir odgovornosti eksternih revizora za otkrivanje prevara prema profesionalnim standardima, kao i istaknuti izazovi primene postavljenih profesionalnih zahteva u praksi. U drugom delu rada, kao jedan od odgovora u pravcu postizanja boljih performansi u prepoznavanja prevara, analizira se uključivanje u angažman eksterne revizije forenzičkih računovođa kao stručnjaka sa specijalizovanim znanjima i veštinama za detekciju prevara. Teorijsko izlaganje praćeno je ispitivanjem percepcija eksternih revizora u Srbiji u pogledu angažovanja forenzičkih računovođa za potrebe eksterne revizije, te se u trećem delu radu izlaže metodologija empirijskog istraživanja i daje opis uzorka ispitanika. U poslednjem delu rada diskutuju se dobijeni rezultati uz izvođenje zaključaka.

1. Odgovornosti i izazovi za eksterne revizore u otkrivanju prevara u finansijskim izveštajima

Odgovornosti revizora se nesporno vezuju za davanje razumnog uveravanja o istinitosti i objektivnosti finansijskih izveštaja, odnosno o tome da isti ne sadrže materijalno značajne pogrešne iskaze, bilo da su ti iskazi posledica grešaka ili prevara. Koncept razumnog uveravanja u sebi integriše činjenicu da revizija podleže inherentnim ograničenjima koji limitiraju njene domete, a koji su izraženiji u slučaju prevara u finansijskim izveštajima u odnosu na pojavu grešaka. Ipak, inherentna ograničenja ne aboliraju odgovornosti revizora da aktivno deluju u identifikovanju i oceni rizika prevare u finansijskim izveštajima, a potom i da sprovode odgovarajuće procedure kao odgovore na te rizike. Ono što međutim predstavlja problem u ispunjavanju ovih odgovornosti jeste nedovoljna preciznost profesionalnih standarda u pogledu stepena tog aktivnog delovanja revizora, što vodi nejasnoćama i različitim tumačenjima. Sa druge strane, stepen zahtevnosti profesionalnih standarda u ovom domenu je takođe predmet stalnih diskusija, imajući u vidu ispoljavanje nezadovoljstva javnosti u pogledu rezultata revizije. Ovo nezadovoljstvo je izraženo uvek kada se otkriju materijalne prevare u finansijskim izveštajima, a posebno kada su učestale, pa se govori o talasima finansijskih skandala, koje nažalost revizori nisu pravovremeno identifikovali.

Upravo su finansijski skandali i preispitivanje u tom kontekstu uloge i odgovornosti eksternih revizora uticali da se profesionalna regulativa u pogledu razmatranja prevara od strane revizora menja i to u više navrata. Prva verzija međunarodnog standarda revizije (MSR) 240 izdata je 2001. godine i odnosila se na odgovornosti revizora za razmatranje prevara i grešaka, da bi samo nekoliko godina kasnije (2004. godine) već bila izdata nova verzija MSR 240, koja je u fokusu imala samo prevare, odnosno odgovornosti revizora za razmatranje prevara čime je postalo jasno da je fenomen prevara takav da zahteva posebnu pažnju regulatora i revizora i da razmatranje prevara mora da bude detaljno regulisano posebnim standardom. U SAD-u, duža istorija profesionalne regulative, vodila je i većem broju izmena standarda koji su za predmet imali pristup revizora u pogledu prevara u finansijskim izveštajima, pa se tako po prvi put konkretizuju odgovornosti revizora za otkrivanje grešaka i neregularnosti (termin koji je tada upotrebljen umesto termina prevare) u standardu 16 (SAS No 16) iz 1977. godine, koji je od revizora zahtevao da planiraju reviziju na način da tragaju za greškama ili neregularnostima koje bi mogle da imaju materijalan efekat na finansijske izveštaje, a sadržao je i primere faktora rizika koji bi mogli da indiciraju da je menadžment dao neistinite tvrdnje ili zaobišao interne kontrole. Usledio je niz novih verzija standarda, preko standarda 53 (SAS No 53) koji se i dalje vezivao za otkrivanje, ali i komuniciranje o greškama i neregularnostima, do standarda 82 (SAS No) i na kraju standarda 99 (SAS No 99) koji su u potpunosti posvećeni razmatranju prevara u finansijskim izveštajima. Sve izmene standarda su išle u pravcu povećanih zahteva prema revizorima i potrebe da se podigne potencijal otkrivanja prevara u finansijskim izveštajima tokom revizije, a kako bi se u krajnjoj instanci bolje odgovorilo interesima javnosti.

Iako su aktuelne verzije MSR 240 i američkog SAS No 99 uključile niz obaveza za revizore u pogledu razmatranja prevara, posle dve decenije njihove primene, raste nezadovoljstvo njihovim dometima. Isti razlozi opet dominiraju, a to su pojava finansijskih skandala, brojne korekcije revidiranih finansijskih izveštaja sa čistim mišljenjem i zabrinjavajući jaz u očekivanjima. Sve ovo je navelo Odbor za međunarodne standarde revizije i uveravanja (IAASB) da uđe u projekat izmene MSR 240 sa brojnim ciljevima. Skoro objavljen nacrt izmenjenog standarda, u februaru 2024. godine (IAASB, 2024) biće predmet standardne procedure razmatranja do izdavanja finalnog standarda, ali poređenje tekuće i predložene verzije jasno ukazuje na intenciju usmeravanja veće pažnje eksternih revizora na prevare.

Zahtevi za ispoljavanjem profesionalnog skepticizma se ojačavaju, identifikacija i ocena rizika prevare je konzistentnija sa pristupom u MSR 315, uključujući detaljniji pristup pribavljanju saznanja o klijentu i sistemu njegove interne kontrole kroz prizmu prevara, a promoviše se i efektivniji odgovor na rizik prevare, kao i na uočene prevare ili sumnje na prevaru, uz robusnije procedure. Uz sve ovo, revizori bi trebalo da više komuniciraju o problemu prevara sa menadžmentom i licima odgovornim za korporativno upravljanje, da budu transparentniji u revizorskom izveštaju kao i da unaprede proces dokumentovanja procedura usmerenih na prevare.

Promene u profesionalnoj regulativi iako su važan korak nisu i jedini koji je potreban da bi se kapacitet eksterne revizije u pogledu detekcije prevara u finansijskim izveštajima povećao. Empirijski podaci pokazuju da je oblast razmatranja prevara u finansijskim izveštajima jedna od onih gde revizori ispoljavaju nedostatke u radu, te su performanse ispod onih očekivanih. Na osnovu sprovedenih inspekcija nad radom revizorskih firmi, američko regulatorno telo za revizore listiranih kompanija (PCAOB – Public Company Accounting Oversight Board) identifikovalo je razmatranje prevara kao oblast sa rastućim trendom nepovoljnih nalaza u pogledu rada revizora u periodu 2020-2022. godina, i ukazalo na niz upitnih praksi, između ostalog, odbacivanje pretpostavke o postojanju rizika prevare u vezi sa priznavanjem prihoda, kao i neizvođenje procedura usmerenih na otkrivanje zaobilaženja kontrola od strane menadžmenta (PCAOB, 2023b). To je upravo uticalo na ovaj Odbor da kao jednu od prioritarnih oblasti inspekcija u 2023. godini odredi razmatranje prevara od strane revizora, i to sa ciljem da stekne dublji uvid u procedure revizora u vezi sa prevarama, a posebno kako: ocenjuju kontrole protiv prevara koje je uspostavio klijent, razmatraju prevare koje se odnose na obelodanjivanja, ocenjuju poslovnu zasnovanost neuobičajenih transakcija, ispituju da li je bilo dojava za prevare i kakav je bio odgovor menadžmenta i dr. (PCAOB, 2023a, str. 4-5).

Uprkos naporima donosioca standarda i regulatora, čini se da nije mnogo postignuto u pravcu detekcije prevara u finansijskim izveštajima od strane eksterne revizije. Poslednje istraživanje Udruženja sertifikovanih istražitelja prevara objavljeno 2024. godine pokazuje da su eksterni revizori samo u 3% analiziranih slučajeva bili strana koja je otkrila prevaru (ACFE, 2024, str. 24). Pri tome, ranija istraživanja su pokazivala bolju sliku, pa je tako pre dve decenije, u izveštaju ACFA iz 2004. godine, procenat slučajeva otkrivenih eksternom revizijom bio 10,9%, a 2002. godine i 11,5% (ACFE, 2004, str. 18). Moglo bi se zaključiti da izazovi sa kojima se revizori susreću

u otkrivanju prevara nisu mali, i da čak postaju izraženiji u novije vreme. Tome sigurno doprinosi sve kompleksnije poslovno okruženje, koje karakterišu trendovi poput globalizacije poslovanja, uvođenja novih tehnologija, korišćenja složenih finansijskih instrumenata, ali i sve kompleksniji standardi za finansijsko izveštavanje, čija primena neretko zahteva procene koje nose visok inherentni rizik prevare, jer ih odlikuju neizvesnost, subjektivnost i složenost, što otvara prostor za pristrasnost menadžmenta, a dalje i manipulacije. Rizik zaobilaženja internih kontrola od menadžmenta takođe predstavlja ozbiljan izazov revizorima u naporima da otkriju prevare u finansijskim izveštajima. Ovim izazovima su sa druge strane sučeljeni brojni limitirajući faktori, poput vremenskog pritiska da se revizija obavi u kraćem roku i pritiska da se obavi po nižim naknadama.

Lociranje neposrednih uzroka slabijih dometa revizora je neophodno za dalje unapređenje njihovog rada. Asare i dr. (2015) su pokušali da u slučajevima utvrđenih materijalnih prevara u finansijskim izveštajima, a koje nisu otkrili revizori, istraže razloge zbog kojih revizori nisu bili efektivni i izdvojili su kao potencijalno uticajne četiri grupe faktora: one koji proizilaze iz metodologije koju revizori koriste, znanje, treninzi i iskustvo revizora, institucionalni faktori i podsticaji za revizora. Pokazalo se da izuzev institucionalnih faktora, preostale grupe faktora predstavljaju značajan uzrok propusta revizora, pri čemu autori ističu da u dosadašnjim istraživanjima generalno nije posvećena dovoljna pažnja faktorima znanja i iskustva, te da je potrebno da revizori stiču znanja iz oblasti prevara, kao i da revizorske procedure treba da uključe više forenzičkih aktivnosti, između ostalog, putem uključivanja forenzičkih računovođa u angažman. Iako postoje i drugi pravci poboljšanja kapaciteta eksternih revizora, naše istraživanje će dalje biti usmereno na ovaj aspekt podizanja efektivnosti eksterne revizije.

2. Potreba za angažovanjem forenzičkih računovođa u procesu eksterne revizije finansijskih izveštaja

Unapređenje znanja eksternih revizora u pogledu razmatranja i otkrivanja prevara su potrebna kako bi se odgovorilo na povećane zahteve regulative, ali i javnosti. Arens i Elder (2006) su istakli da u okruženju posle donošenja Sarbanes-Okslijevog zakona raste važnost obezbeđivanja obuka revizorima iz oblasti forenzičkog računovodstva, a u funkciji bolje identifikacije rizika prevare, kao i osmišljavanja odgovora na takav rizik. U nezavisnom izveštaju o kvalitetu i efektivnosti eksterne revizije, pripremljenom na poziv

vlade VB, navodi se preporuka da obuke iz forenzičkog računovodstva i podizanja svesti o prevarama budu sastavni deo procesa sticanja sertifikata za eksternog revizora, kao i njihovog procesa kontinuelnog usavršavanja (Brayton, 2019, str. 67). Revizorske firme reaguju na ove pozive, pa je tako EY (2020) objavio da je uveo obavezne godišnje obuke u domenu prevara za sve revizore, a koje se baziraju na iskustvu EY forenzičkih stručnjaka. Sumirajući mišljenja akademske javnosti, revizora i forenzičara, DiGabriele (2009, str. 113) upućuje da postoje distinkcije između forenzičkih računovođa i revizora, ali da je inkorporiranje osnovnih forenzičko-računovodstvenih veština u kompetencije eksternih revizora potreban pravac razvoja za eksterne revizore koji bi odgovorio zahtevima tržišta i doprineo otkrivanju prevara u finansijskim izveštajima.

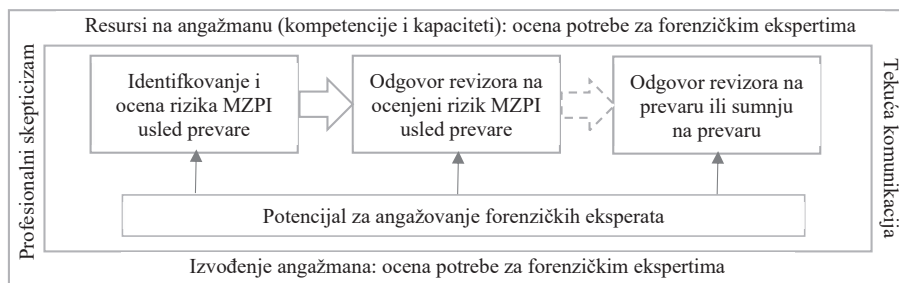
Ipak, činjenica je da okolnosti angažmana variraju u pogledu rizika prevare, tako da je nekada u pitanju okruženje niskog rizika ili rizika na koje je moguće odgovoriti revizorskim procedurama uz dodatak forenzičkih elemenata, kada može da bude dovoljno da se revizori oslone na sopstvene kompetencije, dok je nekada potrebno da se primene specijalizovane forenzičke procedure za koje su neophodna napredna forenzičko-računovodstvena znanja. U situacijama potreba za naprednim forenzičkim znanjima, revizorske firme mogu da uključe u obavljanje revizorskog angažmana forenzičke računovođe kao specijaliste. Njihova uloga specijalista i doprinos eksternoj reviziji je podržan ne samo specijalizovanim znanjima i veštinama, nego i činjenicom da je njihov rad vezan za prevare i ta kontinuelna izloženost prevarama im daje vredno iskustvo koje eksterni revizori uobičajeno ne stiču, jer se u velikom broju angažmana prevare ne pojavljuju.

Profesionalna regulativa generalno podržava mogućnost angažovanja specijalista i daje smernice za takvo angažovanje (na primer, MSR 610 Korišćenje rada stručnjaka angažovanog od revizora). Imajući u vidu kompleksnost savremenog okruženja, korišćenje rada stručnjaka nije retkost. PCAOB (2015, p. 6) je još 2014. godine na uzorku 50 revizijskih angažmana velikih revizorskih firmi utvrdio da je oko 90% ovih angažmana uključivalo najmanje jednog specijalistu. Ovde je bio u pitanju uzorak entiteta od javnog interesa i angažmana koji su izabrani za inspekciju Odbora na osnovu rizika, tako da nalazi ne mogu da se generalizuju, ali ipak ukazuju na značaj da se dodatnom ekspertizom ojača revizorski tim kada je to potrebno u funkciji kvaliteta revizije. Boritz i dr. (2020) su empirijski istraživali aktuelnu situaciju u pogledu angažovanja specijalista u eksternoj reviziji i zaključili su da stanje nije zadovoljavajuće, jer eksterni revizori, uprkos pritisku re-

gulative da angažuju eksperte, to ne čine rado, zbog viših troškova angažmana, produžetka trajanja revizije, kao i narušavanja odnosa sa klijentom jer su specijalisti previše detaljni. Sa druge strane, Jenkins i dr. (2018) su uočili da eksterni revizori imaju sklonost da angažuju forenzičke specijaliste kada se ne osećaju konformno prilikom sprovođenja revizije i davanja mišljenja usled pitanja povezanih sa prevarama.

Poredeći aktuelnu verziju MSR 240 u kome se termin forenzičkog eksperta pominje samo jednom u kontekstu opšteg odgovora revizora na ocenjeni rizik materijalno značajnih pogrešnih iskaza (MZPI) usled prevara koji može da bude u vidu angažovanja stručnjaka sa specijalizovanim znanjima i veštinama, predlog nove verzije ovog standarda posvećuje neuporedivo više prostora temi specijalizovanih znanja i veština i konkretno forenzičkim veštinama. Grafički prikaz revizorskog pristupa prevarama u finansijskim izveštajima i uključivanju forenzičkih eksperata dat je na Slici 1.

Slika 1. Potencijal uključivanja forenzičkih eksperata

Izvor: Prikaz autora na osnovu predloženog nacrta MSR 240 (IAASB, 2024)

Ceo proces rada u vezi sa prevarama mora da bude praćen profesionalnim skepticizmom i ojačan komunikacijom sa menadžmentom i licima odgovornim za korporativno upravljanje, ali novina je da se eksplicitno zahteva da partner koji vodi angažman odredi da li članovi tima imaju dovoljno vremena i specijalizovane veštine ili znanja da izvedu sve procedure potrebne u kontekstu bavljenja rizikom prevara, te su dati primeri kada može biti potrebno da se uključe forenzički stručnjaci. Nacrt standarda prepoznaje forenzičke veštine kao vid specijalizovanih veština i opisuje ih kao kombinaciju računovodstvenih, revizorskih i istražnih veština. Forenzičke veštine mogu da budu korisne u različitim fazama procesa revizije i da uključuju različite procedure.

Jenkins i dr. (2018) su istraživali praktična iskustva eksternih revizora i forenzičkih specijalista u pogledu uključivanja forenzičkih specijalista u angažman eksterne revizije. Zaključili su da je angažovanje forenzičkih specijalista prevashodno bazirano na oceni rizika, da njihovo uključivanje može da bude bilo kad tokom procesa revizije, ali je ipak najviše zastupljeno u fazi planiranja, i da tipično specijalisti više rade na dizajnu i pregledu rezultata procedura, nego što sprovedu same procedure. Iskustvo pokazuje da forenzički specijalisti identifikuju dodatne nalaze, ali čak i kada to nije slučaj, tipično vrednost njihovog angažovanja se ocenjuje da je iznad povezanih troškova. Asare i Wright (2018) su postavili model i testirali veze između inputa, procesa i outputa prilikom konsultovanja forenzičkih specijalista za potrebe eksterne revizije. Ispitanici u studiji su bili eksterni revizori sa skorijim iskustvom rada sa forenzičkim specijalistima i njihova ukupna ocena efektivnosti konsultacija i uopšte zadovoljstvo rada revizorskog tima sa forenzičarima bili su na visokom nivou.

Obe pomenute empirijske studije odnosile su se na iskustva sa forenzičkim specijalistima u eksternoj reviziji u SAD-u. U ovom radu namera nam je bila da konsultujući literaturu, kao i profesionalnu regulativu, osmislimo i sprovedemo istraživanje na ovu temu u Republici Srbiji. Koristili smo metodu anketiranja koja nam je omogućila bogatu informacionu osnovu za kontekstualizaciju procesa uključivanja forenzičkih stručnjaka u reviziju i sagledavanje njegove operacionalizacije, a koristeći perspektivu eksternih revizora.

3. Ispitivanje stavova eksternih revizora u Republici Srbiji u pogledu angažovanja forenzičkih računovođa – metodologija istraživanja

Forenzičko-računovodstveni kapaciteti u Srbiji su u fazi razvoja, kao i tržište forenzičkih usluga, što implicira da nije realno očekivati da u Srbiji sada već postoji značajnije iskustvo u angažovanju forenzičkih računovođa u eksternoj reviziji. Međutim, trendovi u okruženju, kao i u profesionalnoj regulativi, ukazuju na povećanu potrebu za forenzičkom ekspertizom u eksternoj reviziji, a u funkciji podizanja kapaciteta eksterne revizije u ispunjavanju njenih odgovornosti u vezi sa prevarama u finansijskim izveštajima. Imajući u vidu efekte preliivanja i očekivanog širenja ove prakse na Srbiju, naše istraživanje je bilo motivisano namerom da se stekne uvid u stavove eksternih revizora u Srbiji u vezi sa forenzičkim kapacitetima revizije, i posebno praksom uključivanja forenzičkih računovođa u angažmane revizije. Postavljeno je više istraživačkih

pitanja, a sa ciljem da se spoznaju: načini ojačanja kapaciteta eksterne revizije u detekciji MZPI u finansijskim izveštajima usled prevare, razlozi za i protiv angažovanja forenzičkih računovođa u eksternoj reviziji, kao i kada u procesu revizije i pri kojim procedurama forenzičke računovođe treba da budu uključene, te kakvi su očekivani autputi od forenzičara, i na kraju, koje karakteristike samih forenzičkih računovođa, pored specifične ekspertize, mogu da doprinesu njihovom efektivnom uključivanju u angažman eksterne revizije.

Ciljna grupa ispitanika su bili eksterni revizori sa iskustvom, a ovakav izbor ispitanika je opravdan činjenicom da su oni u poziciji da daju relevantne odgovore s obzirom na to da je tema prevara kompleksna, kao i da uključivanje specijalista u revizorski angažman zahteva profesionalno prosuđivanje starijih članova tima o potrebnim i nedostajućim kompetencijama. Onlajn upitnik je prosleđen putem elektronskog mejla revizorskim firmama velike četvorke sa molbom da je popune revizori na pozicijama menadžera i višim pozicijama, kao i Komori ovlašćenih revizora koja je posredovala u dostavljanju ankete drugim revizorskim društvima. S obzirom na to da je ovakav način prikupljanja odgovora korišćen, nije moguće odrediti stopu odgovora u anketi. Konačan broj revizora koji su popunili upitnik je 32.

Prvi deo upitnika bio je namenjen prikupljanju demografskih podataka o ispitanicima. Demografija ispitanika data je u Tabeli 1.

Tabela 1. Demografija ispitanika

Revizorska firma u kojoj su zaposleni		
Firma Velike četvorke	Međunarodna ili regionalna firma	Domaća firma
62,5%	28,1%	9,4%
Godine iskustva u reviziji		
Manje od 5	Više od 5, a manje od 10	Više od 10
0	43,8%	56,3%
Pozicija		
Menadžer	Senior menadžer	Partner
21,9%	50%	28,1%
Posedovanje sertifikata ovlašćenog revizora		
Da		Ne
71,9%		28,1%

Izvor: Obračun autora

Iz Tabele 1 se vidi da dobijeni uzorak čine respektabilni ispitanici imajući u vidu njihovo iskustvo i pozicije. U potpunosti uzorak čine revizori sa iskustvom dužim od 5 godina, a većina revizora ima iskustvo u reviziji duže i od 10 godina. Više od tri četvrtine ispitanika je na poziciji senior menadžera ili partnera, a nešto više od 70% ispitanika ima sertifikat ovlašćenih revizora. Pored ovog sertifikata, neki od ispitanika su naveli da poseduju i druge relevantne sertifikate. Dodatno, većina ispitanika (53,1%) imala je iskustvo da radi u timu na revizorskom angažmanu gde je uključen forenzički računovođa kao ekspert što dodatno podiže relevantnost njihovih odgovora.

Posle demografskih pitanja, sledio je drugi deo upitnika gde su postavljena stručna pitanja ispitanicima i to u dve forme: pitanja sa višestrukim izborom i pitanja sa Likertovom skalom sa rasponom od 1 do 5. Sva pitanja su bila zatvorenog tipa, s tim što je u tri pitanja ostavljeno ispitanicima da navedu i nešto što nije dato u ponuđenim odgovorima (opcija: drugo). Na kraju upitnika zamolili smo ispitanike da daju svoje komentare koje smatraju korisnim za zadatak istraživačku temu.

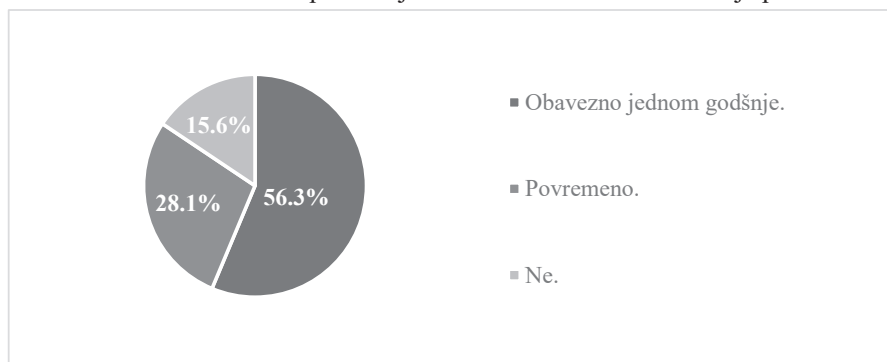
Konstrukcija upitnika pratila je istraživačka pitanja. Prvi set pitanja bio je fokusiran na kompetencije eksternih revizora u vezi sa otkrivanjem prevara, drugi deo pitanja odnosio se na njihovo viđenje podsticajnih i ograničavajućih faktora za uključivanje forenzičkih računovođa u eksternu reviziju, dok je treći segment pitanja pokrivaio operacionalizaciju uključivanja forenzičkih računovođa u eksternu reviziju (kada, kako i sl.) i rezultate njihovog rada. Poslednji deo upitnika bio je usmeren na faktore povezane sa forenzičkim računovođama, a koji mogu da budu od važnosti za uspešnost njihovog angažovanja u eksternoj reviziji.

4. Analiza i diskusija rezultata istraživanja

Unapređenje kompetencija u eksternoj reviziji za potrebe detekcije MZPI usled prevara u finansijskim izveštajima moguće je realizovati u dva osnovna pravca. Jedan je podizanje kompetencija eksternih revizora u ovom domenu, a drugi je ojačanje kompetencija revizorskog tima putem dodatnih resursa u vidu uključivanja stručnjaka sa specijalizovanom ekspertizom – forenzičkog računovođe u angažman eksterne revizije. Revizori koji su učestvovali u anketi smatraju da profesionalna regulativa, konkretno Međunarodni standardi revizije, a posebno MSR 240 Odgovornosti revizora u pogledu prevara, povećavaju potrebu da eksterni revizori imaju osnovna forenzičko-računovodstvena znanja i veštine. Čak 84,4% ispitanika se sla-

galo sa ovim stavom, pri čemu je prosečna vrednost odgovora bila 4,19 sa standardnom devijacijom od 0,85. Istraživanje koje su sprovedli Chui & Pike (2013) pokazalo je da je bez odgovarajuće forenzičke obuke teško, ili čak nemoguće, da revizori otkriju prevare u finansijskim izveštajima. Pokazalo se da sličan stav dele i revizori u Srbiji s obzirom na to da se 90,6% ispitanih revizora složilo sa stavom da bi eksterni revizori trebalo da pohađaju obuke u oblasti otkrivanja prevara (prosečna vrednost odgovora iznosila je 4,5, a standardna devijacija 0,83). Dobar znak o trenutnom stanju po ovom pitanju daje informacija da većina revizora obavezno barem jednom godišnje pohađa obuke usmerene na otkrivanje prevara, dok više od jedne četvrtine ovakve obuke pohađa povremeno, što je prikazano na Grafikonu 1.

Grafikon 1. Učestalost pohađanja obuka usmerenih na otkrivanje prevara

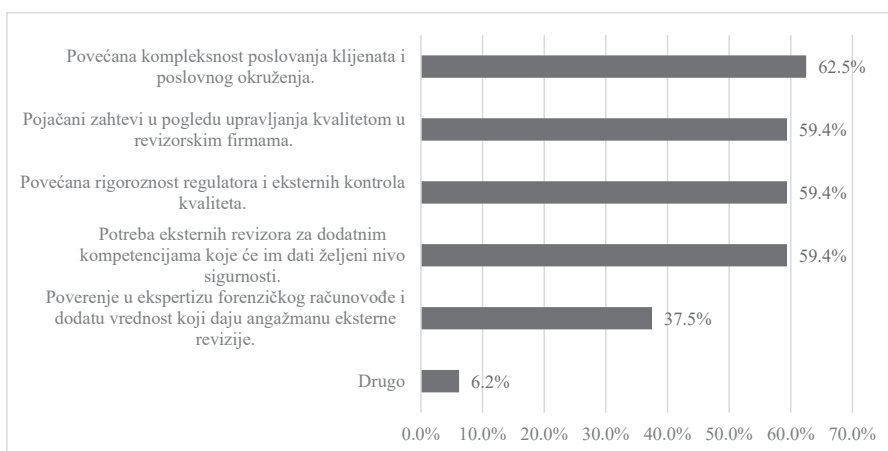
Izvor: Prikaz autora

Međutim, revizori u Srbiji i pored toga što pohađaju obuke i smatraju da treba da unapređuju svoje kompetencije vezane za razmatranje prevara, ipak imaju izražen stav da kompetencije eksternih revizora nisu uvek dovoljne da bi se adekvatno odgovorilo na rizik prevare i da je u takvim situacijama potrebno angažovati forenzičkog računovođu (prosečna vrednost odgovora bila je 4,13, a standardna devijacija 0,82). Najveći procenat ispitanika (68,8%) smatra da je u cilju pojačanja kapaciteta za otkrivanje MZPI u finansijskim izveštajima usled prevare neophodno delovati u oba pravca - kako povećanjem kompetencija eksternih revizora u tom domenu tako i uključivanjem forenzičkih računovođa u angažmane eksterne revizije. Znatno manji broj ispitanika (18,8%) smatra da je dovoljno povećati kompetencije eksternih

revizora, njih 9,4% smatra dovoljnim samo uključivanje forenzičkih računovođa u angažmane eksterne revizije, a zanemarujući broj (3,1% - 1 ispitanik) vidi trenutnu situaciju zadovoljavajućom.

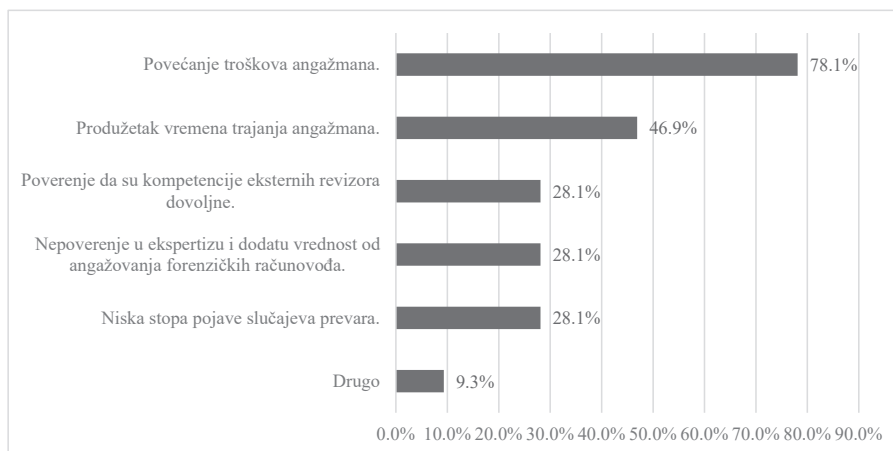
Uključivanje forenzičkih računovođa može unaprediti kvalitet izvršene revizije, ali postoje i brojna ograničenja koja mogu sprečiti njihov angažman. Slično istraživanju koje su sproveli Jenkins i dr. (2018), analizirali smo u našoj studiji percepcije revizora u pogledu toga koji faktori utiču na angažovanje forenzičkih računovođa u Srbiji. Naredna dva grafikona prikazuju razloge koji sa aspekta revizora vode uključivanju forenzičkih računovođa u angažman, kao i razloge otpora da se oni u angažman uključe.

Grfikon 2. Opšti razlozi koji vode uključivanju forenzičkog računovođe kao specijaliste (stručnjaka) u revizorski angažman

Napomena: Pitanje je imalo mogućnost izbora više odgovora pa zbir iznosi preko 100%.
Izvor: Prikaz autora

Grfikon 3. Opšti razlozi koji vode otporu revizorskih firmi ka uključivanju forenzičkog računovođe kao specijaliste (stručnjaka) u revizorski angažman

Napomena: Pitanje je imalo mogućnost izbora više odgovora pa zbir iznosi preko 100%.

Izvor: Prikaz autora

Za razliku od razloga za uključivanje, gde revizori više razloga vide kao značajne, kod otpora uključivanju forenzičkih računovođa u angažman jasno se izdvaja faktor povećanja troškova angažmana, koji je apostrofiralo preko tri četvrtine anketiranih revizora. Osim što je najveći broj ispitanika povećanje troškova naveo kao razlog za neuključivanje forenzičkog računovođe, čak 50% ispitanika ovo vidi kao glavni razlog. Slične rezultate istraživanja dobili su i Jenkins i dr. (2018, str. 1785), gde je 79% revizora videlo budžet kao prepreku za uključivanje forenzičkih računovođa u angažman, dok je 31% ovo ograničenje percipiralo kao najteže za prevazilaženje. Samim tim da bi došlo do angažovanja forenzičkog računovođe percipirani benefiti moraju biti značajni kako bi nadomestili troškove njihovog angažovanja.

Osim razloga koji vode otporu za uključivanje ispitanici su i stavovi revizora o preprekama za uključivanje forenzičkih računovođa u angažman eksterne revizije. Mali broj ispitanika 18,8% vidi otpor klijenata kao prepreku za angažovanje forenzičkog računovođe u angažmanu revizije, o čemu svedoči i prosečna ocena od 2,69, pri čemu je standardna devijacija iznosila 1,07 što govori da su stavovi ispitanika po ovom pitanju bili različiti. Značajno veći procenat ispitanika (40,7%) vidi nedostatak forenzičkih računovođa kao prepreku za njihovo uključivanje. Dobijeni rezultat je u saglasnosti sa demografskom strukturom ispitanika. U Tabeli 1 se može videti da 62,5% ispitanika radi u jednoj od firmi Velike četvorke, dok je ostatak (37,5%)

zaposlen u međunarodnoj, regionalnoj ili domaćoj revizorskoj firmi. Kako firme koje ne pripadaju Velikoj četvorci uglavnom nemaju odeljenje forenzike u Srbiji dostupnost usluga ovih specijalista je otežana za njih, pa je samim tim očekivano da revizori iz ovih kuća budu saglasni sa ovom tvrdnjom. Međutim, dublja analiza odgovora pokazala je da čak i zaposleni u Velikoj četvorci smatraju da postoji nedostatak forenzičkih računovođa što predstavlja signal za potrebom razvoja ove profesije i edukacijom forenzičkih računovođa. U prilog ovoj tvrdnji je i činjenica da pored svih ograničenja 65,7% revizora očekuje da će u budućnosti rasti angažovanje forenzičkih računovođa u angažmanima eksterne revizije.

Treći segment pitanja iz upitnika poslužio je za sticanje uvida u stavove revizora o tome kada je neophodno uključiti forenzičke računovođe u angažman. Manji broj ispitanika (21,9%) smatra da to treba da bude definisano za određeni krug entiteta (entitete od javnog interesa, listirane entitete i sl.), dok većina (78,1%) smatra da bi to trebalo da bude prepušteno profesionalnom prosuđivanju. Imajući u vidu da je povećanje troškova angažmana bio najznačajniji razlog za neuključivanje forenzičkih računovođa razumljiv je stav revizora da smatraju da to treba da bude prepušteno prosuđivanju kako bi bili angažovani samo u slučajevima gde je njihova ekspertiza neophodna i opravdava dodatne troškove. Pri tome, visok rizik prevare se uobičajeno ističe kao značajan faktor koji vodi angažovanju forenzičkih računovođa, pa tako u studiji prema Jenkins i dr. (2018, str. 1774) čak 94% anketiranih revizora smatra rizik primarnim faktorom za uključivanje forenzičkih računovođa. Revizori u Srbiji ipak manje percipiraju rizik kao značajan razlog. Samo nešto više od polovine (56,2%) ovo vidi kao razlog za uključivanje, 31,3% je neutralno, dok čak 12,6% ispitanika rizik ne vidi kao primarni razlog za uključivanje forenzičkog računovođe.

Po pitanju načina uključivanja i faza revizije u kojoj bi trebalo uključiti forenzičkog računovođu ispitanici su imali veoma usaglašene odgovore. Velika većina (87,5%) revizora smatra da način uključivanja forenzičkog računovođe treba da bude prilagođen okolnostima samog angažmana, zavisno od toga da li su u konkretnom slučaju primerenije konsultacije ili direktan rad sa forenzičkim računovođom, a 71,9% revizora smatra da forenzički računovođa treba da bude uključen od samog početka pa sve do kraja angažmana, pri čemu većina (56,3%) smatra da najveći doprinos forenzički računovođa može da pruži u fazi planiranja.

U Tabeli 2 prikazano je mišljenje revizora o tome gde je najznačajnije uključivanje forenzičkih računovođa, odnosno gde revizori smatraju da bi im

stručna znanja i kompetencije ovih specijalista bili od najvećeg značaja za otkrivanje prevara u angažmanima eksterne revizije.

Tabela 2. Područja gde je je najznačajnije uključivanje forenzičkih računovođa

Diskusija među članovima tima (brejnstorming sesija o tome gde i kako bi moglo doći do prevare)	Identifikacija i ocena rizika materijalno značajnih pogrešnih iskaza usled prevare	Dizajn procedura koje su odgovor na rizik prevare	Izvršenje procedura koje su osmišljene kao odgovor na rizik prevare	Ocena dokaza dobijenih procedurama osmišljenim kao odgovor na rizik prevare	Završni analitički postupci
56,3%	78,1%	71,9%	40,6%	59,4%	6,3%

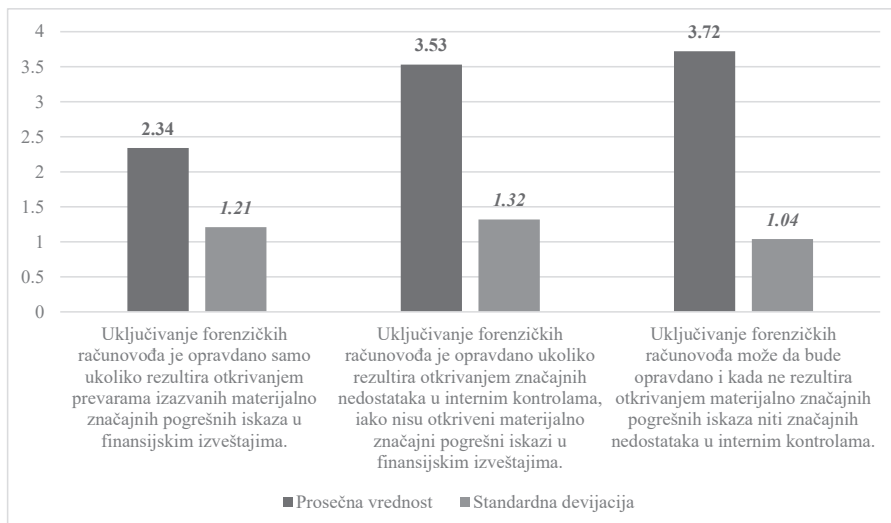
Napomena: Pitanje je imalo mogućnost izbora više odgovora pa zbir iznosi preko 100%.

Izvor: Obračun autora

Rezultati su u saglasnosti sa prethodnim da se od forenzičkog računovođe najveći doprinos očekuje u fazi planiranja. Čak 78,1% ispitanika najrelevantnijim smatra uključivanje forenzičkog računovođe u identifikaciju i ocenu rizika MZPI usled prevare, a odmah zatim u dizajn procedura kojima bi se na rizik prevare odgovorilo (71,9% anketiranih revizora). Nešto manji procenat revizora (59,4%) ocenjuje kao veoma relevantno uključivanje forenzičkih računovođa u evaluaciju dokaza. Uključivanje forenzičkih računovođa u samo izvršenje procedura značajnim smatra manje od polovine anketiranih revizora (40,6%). Takođe, više od polovine ispitanika (56,3%) istaklo je i kao relevantno učešće forenzičkih računovođa u diskusiji među članovima tima, dok njihovo učešće u završnim analitičkim postupcima revizori ne precipiraju kao relevantno. Iz navedenih rezultata može se zaključiti da se kompetencije forenzičkih računovođa manje reflektuju u samom izvršenju procedura i postupaka.

Imajući u vidu da angažovanje forenzičkih računovođa povećava troškove, a i produžava vreme trajanja revizije, značajno je bilo sagledati stavove revizora po pitanju opravdanosti njihovog uključivanja u angažman u kontekstu ciljeva same revizije (Grafikon 4).

Grafikon 4. Opravdanost uključivanja forenzičkih računovođa

Izvor: Obračun autora

Na osnovu prikazanih rezultata može se zaključiti da revizori smatraju opravdanim uključivanje forenzičkih računovođa čak i ukoliko to ne rezultira otkrivanjem materijalno značajnih pogrešnih iskaza niti značajnih nedostataka u internim kontrolama. Prosečna ocena kod ovog odgovora je bila najviša (3,72) i 68,8% anketiranih revizora je iskazalo da se slaže sa ovim stavom. Prema tome, nije uključivanje forenzičkih računovođa opravdano samo ukoliko rezultira otkrivanjem prevarama izazvanih materijalno značajnih pogrešnih iskaza (prosečna ocena iznosila je 2,34, odnosno 59,4% ispitanika se ne slaže sa ovim stavom). Razrešenje rizika na način da je pribavljeno dovoljno odgovarajućih dokaza za davanje čistog mišljenja omogućava potreban nivo sigurnosti revizorima. Zanimljivo je primetiti i da su odgovori revizora po ovim pitanjima imali najveću disperziju što ukazuje da postoje značajna odstupanja u njihovom mišljenju po ovim pitanjima.

Suprotno od prethodnog, najusaglašenije mišljenje revizori su imali po pitanju dodatnih znanja forenzičkih računovođa, pored njihove osnovne ekspertize, koji doprinose njihovom efektivnom uključivanju u angažman eksterne revizije. Prvenstveno to je poznavanje prirode i ciljeva eksterne revizije (sa prosečnom ocenom 4,44 i standardnom devijacijom od 0,61), a zatim i poznavanje industrije klijenta (prosečna ocena 4,38 i standardna devijacija od 0,7). Osim znanja i drugi faktori doprinose uspešnom uključivanju

forenzičkog računovođe u angažman. Čak 90,6% anketiranih je istaklo da je jasno definisanje i razumevanje uloge forenzičkog računovođe u angažmanu faktor od značaja, a kao važni faktori izdvojili su se i pravovremeno uključivanje forenzičkog računovođe u angažman (81,3%) i sposobnost timskog rada forenzičkog računovođe i revizorskog tima (71,9%). Rezultati ukazuju da je za uspešno angažovanje forenzičkih računovođa i njihov doprinos angažmanu značajna ne samo ekspertiza, već da su bitni i bihevioralni aspekti kako bi se obezbedio efikasan rad. Analizirajući faktore koji utiču na timski rad, ocenu rizika i odgovor na rizike, Asare & Wright (2018, str. 18) zaključili su da njihovom poboljšanju doprinosi poznavanje poslovanja klijenta i ciljeva revizijskog angažmana, kao i pravovremeno uključivanje forenzičkog računovođe, odnosno slični faktori koje su istakli i anketirani revizori u Srbiji.

Zaključak

Uključivanje stručnjaka različitih profila u angažman eksterne revizije doprinosi podizanju kvaliteta revizije i može da bude neophodno da bi se došlo do odgovarajućih kompetencija za činjenice i okolnosti konkretnog angažmana. Prevarama izazvani materijalno značajni pogrešni iskazi u finansijskim izveštajima predstavljaju jedno od najtežih pitanja sa kojima se nose eksterni revizori. Posledice neotkrivanja ovakvih iskaza tokom revizije, iako to što nisu otkriveni ne implicira nužno krivicu revizora, neretko se ogledaju u gubitku reputacije i skupim sudskim sporovima koji se pokreću i vode protiv revizora. Posledice trpe ne samo revizori koji su bili angažovani u takvim slučajevima, nego i cela profesija gubi na kredibilitetu. Značajni naponi se kontinuelno ulažu od strane profesije kako bi se odgovornosti revizora u pogledu prevara jasnije definisale, a procedure kojima se rizik prevare identifikuje, ocenjuje i adresira unapredile. Trend je pri tome da se zahtevi prema revizorima povećavaju. Upravo tu se otvara prostor za uključivanje forenzičkih računovođa kao stručnjaka u angažman revizije kako bi pomogli revizorskom timu da adekvatno pristupi i razreši pitanja u vezi sa prevarama.

Forenzičke veštine i forenzički stručnjaci se na različite načine definišu, ali za potrebe eksterne revizije, odnosno radi otkrivanja prevarnih MZPI u finansijskim izveštajima, fokus je na kombinovanju računovodstvenih, revizorskih i istražnih veština. Veće revizorske firme često imaju sopstvena odeljenja forenzike, pa lako mogu doći do potrebnih stručnih resursa. Pri

tome, forenzičari zaposleni u istoj firmi sa revizorima podležu brojnim istim procedurama firme, što daje dodatnu sigurnost u kvalitet njihovog rada. Možeće je i da revizorske firme angažuju forenzičke računovođe kao eksterna lica, što je rešenje pogodno za manje revizorske firme, ali je tada, kao i pri angažovanju stručnjaka iz drugih oblasti, važno da se provere kompetencije, reputacija i nezavisnost takvih lica kako bi njihov rad bio validan za revizore. Ono što otežava angažovanje ovih stručnjaka jeste i nepostojanje jedinstvenog pristupa njihovoj edukaciji i sertifikaciji, pa tržište pružaoca ovih usluga može da bude vrlo raznoliko i sa neujednačenim kvalitetom. U Srbiji se forenzičko-računovodstveni kapaciteti tek razvijaju, pa nedostatak stručnjaka ovog profila jeste prepreka za njihovo veće uključivanje. Ipak imajući u vidu trendove u pojavi i intenzitetu prevara, te trendove u okruženju i regulativi u pogledu rada eksternih revizora, moglo bi se očekivati da će se povećati sklonost ka uključivanju forenzičkih računovođa u angažmane eksterne revizije i u Srbiji.

Ovaj rad se bavio istraživanjem stavova eksternih revizora u Srbiji u pogledu uključivanja forenzičkih računovođa u angažmane eksterne revizije. Iako anketa kao istraživački metod ima poznate nedostatke, njena glavna prednost je sticanje brojnih uvida kojima se predmet istraživanja može detaljno sagledati i objasniti. Relevantan uzorak ispitanika, koji su činili revizori sa iskustvom, pokazao je da postoji svest o potrebi uključivanja forenzičkih računovođa u eksternu reviziju, iako treba da se istovremeno radi na unapređenju kompetencija samih revizora u domenu razmatranja prevara, kao i da se najbolji rezultati mogu očekivati kada se forenzičke računovođe uključe već u fazu planiranja, te identifikaciju i ocenu rizika prevare, a da inkrementalni nalazi nisu neophodni da bi se smatralo da je forenzički računovođa dodao vrednost anagažmanu. Brojni podsticajni faktori, ali i ograničenja za uključivanje forenzičkih računovođa, čine kontekst razmatranja njihovog angažovanja u reviziji kompleksnim. Na kraju, profesionalno prosuđivanje je neophodno i u ovom pitanju. Ne postoji jednostavno pravilo za odlučivanje, niti je poželjno koristiti linearna rešenja, poput obaveznosti ove prakse umesto uvažavanja realnih potreba angažmana. Međutim, na kvalitetu profesionalnog prosuđivanja treba raditi, a najbolje je graditi ga na edukaciji i iskustvu.

Imajući u vidu velike korporativne skandale koji su se desili kao posledica prevara i razmere njihovih posledica, uspešno otkrivanje prevara u sklopu revizije bi moglo značajno da smanji štetu koje prevare imaju po kompanije i njihove stejkholdere. Naredna istraživanja trebalo bi da imaju za cilj

pronalaženje najboljih načina za povećanje efikasnosti i efektivnosti eksterne revizije kako bi se ostvarili njeni maksimalni benefiti. Dalji pravci istraživanja iz ove oblasti bi mogli biti zasnovani na intervjuiima kako bi se stekao dodatan uvid u mišljenje revizora. Takođe, u istraživanje bi trebalo da budu uključene i forenzičke računovođe kako bi se ispitali i njihovi stavovi.

Literatura

ACFE. (2004). *2004 Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse*. Association of Certified Fraud Examiner.

ACFE. (2024). *Occupational Fraud 2024: A Report to the Nations*. Association of Certified Fraud Examiners.

Arens, & Elder. (2006). Perspectives on auditing education after Sarbanes-Oxley. *Issues in Accounting Education*, 21(4), 345-362.

Asare, S., & Wright, A. (2018). Field evidence about auditors' experiences in consulting with forensic specialists. *Behavioral Research in Accounting*, 30(1), 1-25.

Asare, S., Wright, A., & Zimbelman, M. (2015). Challenges facing auditors in detecting financial statement fraud: Insights from fraud investigations. *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, 7(2), 63-112.

Boritz, E., Kochetova, N., Robinson, L., & Wong, C. (2020). Auditors' and specialists' views about the use of specialists during an audit. *Behavioral Research in Accounting*, 32(2), 15-40.

Brayton, D. (2019). *Assess, assure and inform: improving audit quality and effectiveness - final report of the independent review*. UK: Department of Business, Energy and Industrial Strategy.

Chui, L., & Pike, B. (2013). Auditors' responsibility for fraud detection: New wine in old bottles. *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, 5(1), 204-233.

DiGabriele, J. (2009). Implications of regulatory prescriptions and audit standards on the evolution of forensic accounting in the audit process. *Journal of Applied Accounting Research*, 10(2), 109-121.

EY. (2020). *Preventing and detecting fraud: Strengthening the roles of companies, auditors and regulators*. Ernst & Young.

IAASB. (2024). *Proposed International Standard on Auditing 240 (Revised): The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements. Exposure Draft*. International Accounting and Assurance Standard Board.

Jenkins, G., Negangard, E., & Oler, M. (2018). Getting comfortable on audits: Understanding firm's usage of forensic specialists. *Contemporary Accounting Research*, 35(4), 1766-1797.

PCAOB. (2015). *The Auditor's Use of the Work of Specialists. Staff Consultation Paper No. 2015-01*. Public Company Accounting Oversight Board.

PCAOB. (2023a). *Spotlight Staff Priorities for 2023 Inspections*. Public Company Accounting Oversight Board.

PCAOB. (2023b). *Spotlight: Staff Update and Preview of 2022 Inspection Observations*. Public Company Accounting Oversight Board.

Porter, B. (1993). An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance Gap. *Accounting and Business Research*, 24(93), 49-68.

